

Grzegorz BAZIUR

ANTYPAŃSTWOWA DZIAŁALNOŚĆ KOMUNISTYCZNA NA KRESACH WCHODNICH II RZECZYPOSPOLITEJ JAKO FORMA GEOPOLITYCZNEJ DESTABILIZACJI

Abstrakt:

Odzyskanie niepodległości przez Polskę w 1918 roku z punktu widzenia Związku Sowieckiego oznaczało znaczne utrudnienie w realizacji planów wspomagania ruchów rewolucyjnych w Niemczech i innych krajach europejskich. W obliczu przegranej wojny z Polską, sowieci zorganizowali bardzo rozbudowany system, którego zadaniem było prowadzenie działalności dywersyjnej i terrorystycznej na Kresach Wschodnich. Planowanym efektem akcji wykorzystującej ludność białoruską, ukraińską i litewską, a także polskich komunistów, było wywołanie rewolucji, która uzyskałaby oczywiście wsparcie ze strony sowietów. W rezultacie, wschodnie regiony Polski miałyby zostać przyłączone do Związku Sowieckiego. Dzięki skutecznej akcji polskiego kontrwywiadu wojskowego i postawie społeczeństwa, polską granicę wschodnią przetrwała aż do IV rozbioru Polski w 1939 roku.

Słowa kluczowe: Kresy Wschodnie, Związek Sowiecki, dywersja, konflikt asymetryczny, Polska niepodległa, walka z komunizmem

Wstęp

Odzyskanie niepodległości przez Polskę w listopadzie 1918 r. rząd Rosji Sowieckiej przyjął, jako akt wrogi, choć oficjalnie mówił o uznaniu polskiego prawa do niepodległości. Po przewrocie bolszewickim, w dekreście z 15 XI 1917 r. Rada Komisarzy Ludowych potwierdziła prawa narodów zamieszkujących obszar b. Imperium Rosyjskiego do ogłoszenia niepodległości, a 29 VIII 1918 r. wydany został dekret unieważniający traktaty rozbiorowe, zawarte przez Rosję z Prusami i Austrią w XVIII w. Jednak w sytuacji okupacji ziem polskich przez wojska Niemiec i Austro-Węgier dekret nie zmienił ich sytuacji geopolitycznej, tym bardziej, że bolszewicy mieli zamiar wykorzystać te tereny do planowanej *światowej rewolucji proletariackiej* i ataku na Europę Zachodnią (Rotfeld, Torkunow 2010, s. 35; Bazyłow, Wiczorkiewicz 2005, s. 378, 401). Mimo deklarowanej przychylności dla polskich aspiracji niepodległościowych, swój prawdziwy stosunek wobec Polski Rosja Sowiecka udowodniła aktami agresji w latach 1918-1920. Po klęsce militarno-geopolitycznej, którą poniosła ona w wojnie z

Polską, rząd Włodzimierza Lenina musiał przyjąć koncepcję *budowy socjalizmu w jednym kraju*, którą realizował już następca Lenina, Józef Stalin (Kaczmarek 1988, s. 10-18). Czy Sowieci uznali granicę z Polską, która została ustalona po podpisaniu 18 marca 1921 r. traktatu pokojowego w Rydze, czy też zmierzali do jej zbrojnej rewizji? Metodą na odzyskanie wpływów na ziemiach polskich nie mogła już być otwarta wojna. Droga ta, którą Sowieci wypróbowali w roku 1920, okazała się dla nich kosztowna i bolesna. Teraz należało wykorzystać inne sposoby, takie jak *wojna buntownicza/hybrydowa*, lub, według definicji płk Jewgienija Messnera *miatężewojna* (Месснер 2005, s. 90-91; Kraj 2012, s. 33-39; Baziur 2015, s. 52).

Kwestią wojen hybrydowych/buntowniczych zajmowano się również na Zachodzie. Wprawdzie już w latach 2005-2009 pojawiło się tam pojęcie „wojny hybrydowej”, ale nie zostało jeszcze doprecyzowane (Reisinger, Golz 2014, s.119-134; Tamminga 2015, s. 1-4; Major, Mölling 2015; Mastriano, O'Malley 2015, s. 47-57). We wrześniu 2010 r. Departament Obrony USA przygotował *Raport o przyszłych zagrożeniach*, w którym podkreślił, że obecne i przyszłe wojny mogą polegać bardziej na łączeniu tradycyjnych i nieregularnych konfliktów, które są określane jako *wojny hybrydowe*. Na uwagę zasługuje definicja zaproponowana przez amerykańskiego teoretyka wojskowego Davida Kilcullena, zgodnie z którą „*wojna hybrydowa – to jest lepsze określenie współczesnych konfliktów, zawiera kombinację partyzantki i wojen domowych, a także rebelii i terroryzmu*” (Kilcullen 2009). W wojnach hybrydowych strony konfliktu często walczą na obszarze państwa trzeciego, np. w formie interwencji wojskowej lub ukrytego udziału formacji bez oznak państwa, które reprezentują lub „pod obcą flagą”. Przykładem tego typu wojny jest właśnie komunistyczna rebelia na Kresach Wschodnich II RP w latach 1920-1925¹.

W niniejszym artykule przedstawione są próby destabilizacji sytuacji społeczno-politycznej podejmowane przez sowieckie służby specjalne. W ówczesnych warunkach geopolitycznych były one próbą wywołania wojny buntowniczej, której celem było przyłączenia Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej do państwa sowieckiego. Ponadto, przedstawiono także działania operacyjne polskich służb specjalnych.

Stosunek Rosji sowieckiej i Niemiec do Polski niepodległej

Odzyskując niepodległość po 123 latach niewoli w listopadzie 1918 r. Polska zmuszona była walczyć o swoje granice. Przeciwnikiem były pokonane w pierwszej wojnie światowej Niemcy oraz bolszewicka Rosja, ogarnięta od wiosny 1918 r. wojną domową. Ze względu na destabilizację Rosji, dla odrodzonej Polski istotną kwestią było bezpieczeństwo jej wschodniej granicy, co było

---

¹ L. Sykulski, *Wojny buntownicze – wprowadzenie do koncepcji Jewgienija Messnera*, cz. I [Electronic Resources], – Access mode: <http://geopolityka.net/leszek-sykulski-wojny-buntownicze-cz-1/> [14.09.2015].

zarazem warunkiem bezpieczeństwa całej Europy Wschodniej. Zależało ono od przyjęcia przez Polskę odpowiedniej koncepcji wschodnich ziem, od której zależałaby prowadzona polityka. W latach 1918-1920 istniały dwa programy dotyczące wschodnich ziem: inkorporacyjny, który lansowała Narodowa Demokracja i federacyjny, za którym optowali pilsudczycy. Endecja postulowała wyznaczenie terytorium na zasadach narodowych, zgodnie z którym tereny, na których Polacy stanowili co najmniej 60 proc. ludności, powinny znaleźć się w granicach Rzeczypospolitej. W skład terytorium Polski miały wejść ziemie zaboru pruskiego (Wielkopolska, Pomorze Gdańskie, Warmia), Górny Śląsk, Opolszczyzna, cały zabór austriacki ze Śląskiem Cieszyńskim oraz Królestwo Polskie, Wileńszczyzna oraz zachodnie ziemie Białorusi i Ukrainy. Z kolei pilsudczycy opowiadali się za programem federacyjnym, odwołując się do I Rzeczypospolitej w granicach z 1569 r., tj. z Białorusią i Litwą etniczną. Unia miała stać się konfederacją, a Litwa i Białoruś miały pełnić rolę pasa buforowego przed Rosją Sowiecką, podczas gdy Ukraina miała być samodzielnym państwem (Pipes 2005, s. 188).

Podobnie jak samo istnienie Polski, tak i wszelkie jej koncepcje terytorialne spotykały się ze stanowczymi ripostami ze strony bolszewickiej Rosji i Niemiec, co uwidoczniło się już w trakcie rokowań pokojowych w Brześciu Litewskim na przełomie lat 1917-1918 r. Delegacje bolszewickiej Rosji i kajzerowskich Niemiec wykazały zgodność odnośnie kwestii polskiej. 16 stycznia 1918 r., w kwaterze sowieckiej odbyła się tajna narada z wojskową delegacją niemiecką, na której czele stał mjr Boelke. W wyniku odbytych rozmów zobowiązywano się wzajemnie do bezwzględnego zwalczania tzw. „wrogich elementów”, czyli głównie Polskiej Organizacji Wojskowej na obszarach litewsko-białoruskich (Pobóg-Malinowski 1983, s. 158). Tego samego dnia w dowództwie niemieckiego Ober-Ostu (Oberkommando der Ost-G.B.) w Brześciu Litewskim, odbyła się druga narada niemiecko-sowiecka poświęcona Polsce, podczas której dowódcy obu stron uznali za konieczne zwalczanie wszelkich prób restytucji Polski (Dowbor-Muśnicki 1935, zał. 28, s.31).

O prawdziwych intencjach bolszewików świadczyły wysiłki w kierunku zatrzymania w Rosji jak największej liczby Polaków, których działania wojenne lat 1914-1915 wyrzuciły z kraju na wschód. Bolszewicy próbowali złamać neutralną na ogół postawę Polaków wobec wydarzeń w Rosji i przeciągnąć ich na stronę rewolucji. 15 września 1918 r. bolszewicy powołali Biuro Partii Komunistycznych i Robotniczych Krajów Okupowanych przez Niemcy, czyli tzw. *Małą Międzynarodówkę*, na której czele stanął Stanisław Pestkowski. Na przełomie lat 1918-1919 rewolucyjne partie socjaldemokratyczne i socjalistyczne w Europie i Ameryce przyjmowały też nazwę komunistycznych, a przykładem było powstanie 16 grudnia 1918 r. Komunistycznej Partii Robotniczej Polski, którą utworzono w wyniku fuzji SDKPiL i PPS-Lewicy (Nazarewicz 2008, s. 28).

W latach 1918-1919 bolszewicy tworzyli również polskie rewolucyjne oddziały wojskowe, m.in. Czerwony Pułk Warszawy pod dowództwem Stefana Żbikowskiego. Zgodnie z planami Sowietów jego oddziały miały wkroczyć na ziemie polskie z hasłami rewolucji proletariackiej, jednak pułk został skierowany do walk przeciw oddziałom resztek Armii Ochotniczej pod dowództwem gen. Piotra Wrangła na Krymie (Koskowski 1977, s. 29-43).

Dwa dni po zakończeniu pierwszej wojny światowej, 13 listopada 1918 r. bolszewicy rozpoczęli przygotowania do operacji „Wisła”, a na polecenie W. Lenina została sformowana Armia Zachodnia, której oddziały 17 listopada rozpoczęły „czerwony marsz” na Zachód. Jego celem była „internacjonalistyczna pomoc” dla rewolucji niemieckiej. 29 listopada 1918 r. Lenin zobowiązał dowództwo Armii Czerwonej do wsparcia działań lokalnych komunistów na trasie „czerwonego marszu”: na obszary zajęte przez oddziały Armii Czerwonej były przywożone „czerwone rządy narodowe”, które na rozkaz władz sowieckich proklamowały jedność z Rosją Sowiecką „na zasadzie federacji” i zostawały z kolei uznawane przez rząd sowiecki, a od 1919 r. przez III Międzynarodówkę Komunistyczną (Ibidem). W ten sposób Sowietci przygotowywali kadry i żołnierzy przyszłej Polskiej Republiki Rad. 13 grudnia 1918 r., w gazecie „Młot”, wydawanej w Mińsku przez Juliana Leszczyńskiego-Leńskiego, jej redaktor naczelny pisał: *„Na ulicach Łodzi, Warszawy i Zagłębia proletariat polski sięga po władzę. My tutaj wykujemy siłę, która w odpowiedniej chwili okaże mu pomoc należną (...) Sen o szpadzie rozprysnie się może w rzeczywistość młota międzynarodowej rewolucji”*².

Zwolennicy Polskiej Republiki Rad skupili się w utworzonej 16 grudnia 1918 r. Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (KPRP). Jednak jej słabość oraz agitacja na rzecz dyktatury proletariatu i ponownego „złania się Polski z Rosją” nie dawały szans na rewolucję proletariacką w Polsce po świeżo odzyskanej niepodległości. Od początku działalności KPRP mobilizowała przeciw sobie patriotyzm wszystkich warstw, mając nikle poparcie w miastach, głównie wśród ludności żydowskiej, która w znacznej części popierała hasło ponownego włączenia ziem polskich do Rosji, w nadziei, że w państwie sowieckim oficjalnie nie ma antysemityzmu, zabronionego przez władze bolszewickie.

Antypolskie wystąpienia KPRP spotkały się często z ostrą reakcją społeczeństwa, a przykładem tego było zdemolowanie w listopadzie 1918 r. przez młodzież peowiacką (POW) lokalu komunistycznej *Naszej Trybuny*. Na tłumnych wiecach robotniczych dochodziło do gwałtownych walk socjalistów z komunistami, często zbrojnych. Jako sekcja Kominternu, do której KPRP została przyjęta jesienią 1919 r. realizowała ona jego instrukcje (Pobóg-Malinowski, op. cit., s. 310; por. także: *KPP. Uchwały i rezolucje*, T. 1, s. 225-231, s. 232-233; T. 2, s. 149-150, 169-187).

---

² „Młot” 13 XII 1918 – cyt. za: ibidem, s. 15.

Problem wschodniej granicy Polski

Tymczasem w kwestii granicy polsko-rosyjskiej nastąpiło zderzenie interesów kilku podmiotów: Polska dążyła do odrodzenia związku państwowego z obszarami b. Wielkiego Księstwa Litewskiego, bolszewicy pragnęli ekspansji komunizmu na Zachód, wojska białej Rosji – Armii Ochotniczej pod dowództwem gen. Antona Denikina walczyły pod hasłami *niepodzielnej i świętej Rusi*, zaś narody byłych prowincji Imperium Rosyjskiego dążyły do niepodległości. W ówczesnych warunkach geopolitycznych rozwiązanie sprzecznych interesów wymienionych stron mogła przynieść jedynie konfrontacja militarna. Od końca października 1918 r. w Galicji Wschodniej toczyły się walki z Ukraińcami, którzy w listopadzie 1918 r. utworzyli Zachodnią Republikę Ludową. Z kolei na Ukrainie Naddnieprzańskiej (rosyjska część Ukrainy, tzw. Małorosja) już w listopadzie 1917 r. Ukraińcy proklamowali Ukraińską Republikę Ludową, a w styczniu 1919 r. obydwie republiki utworzyły federację. W odpowiedzi wojska polskie w połowie maja 1919 r. przeszły do ofensywy, wypierając do połowy lipca wojska zachodnio-ukraińskie do Zbrucza (Galuba 2004, s. 222-223). Gdy rozmowy podjęte późną jesienią 1919 r. w Taganrogu z gen. Denikinem zakończyły się porażką ze względu na nieustępliwość Rosjan w kwestii ziem wschodnich I Rzeczypospolitej, Tymczasowy Naczelnik Państwa, Józef Piłsudski uzgodnił z bolszewikami, że Wojsko Polskie nie będzie wspierać Armii Ochotniczej i walki przerwano do kwietnia 1920 r., co dało obu stronom czas na przygotowanie się do rozstrzygającego starcia, które nastąpiło wiosną i latem 1920 r.³

Wojna polsko-bolszewicka lat 1919-1920 zakończyła się ostatecznym zwycięstwem Polski, a w sytuacji wyczerpania wojną 12 października 1920 r. delegacje państw podpisały w Rydze umowę o przedwstępnych warunkach pokoju, a 18 października porozumienie dotyczące zawieszenia broni. Stało się tak pomimo faktu, że w dowództwie sowieckim występowały dwa stanowiska dotyczące wojny. Młodszy oficerowie z Michaiłem Tuchaczewskim, wspierani przez Lenina chcieli wznowienia walk i zwycięskiego zakończenia wojny, a starsi dążyli do przerwania walk, gdyż wielu z nich tkwiło w okopach od sierpnia 1914 r.; ci mieli poparcie Trockiego (Mirowski 2013, s. 273).

Po zakończeniu trudnych rokowań pokojowych, 18 marca 1921 r. Polska oraz Rosja i Ukraina Sowiecka podpisały w Rydze traktat pokojowy, kończący wojnę i wyznaczyły granicę, która przetrwała do kolejnej agresji sowieckiej na Polskę 17 września 1939 r. (Materski 2005, s. 98-116). Przed stronami zakończonego konfliktu stanęły liczne problemy do rozwiązania, m.in. wymiana jeńców wojennych, internowanych w Polsce dowódców i żołnierzy oddziałów

---

³ Zob. Piłsudski a „biali”. Misja gen. Karnickiego – zob. <http://jpilsudski.org/artykuly-ii-rzeczpospolita-dwudziestolecie-miedzywojnie/wojskowosc-i-militaria/wojna-polsko-bolszewicka-1919-1920> [9.09.2015].

Ukraińskiej Armii Halickiej i wojsk atamana Semena Petlury oraz oddziałów białoruskich pod dowództwem gen. Stanisława Bułak-Bałachowicza (Karpus 1999, s.58-67; 1999a; Krotofil 2002; Paluszyński 2006).

Struktura organizacyjna sowieckich służb specjalnych na Kresach

Po wojennej i geopolitycznej klęsce Sowietci nie zrezygnowali z prób destabilizacji sytuacji na utraconych ziemiach. Postanowili w tych celach wykorzystać III Międzynarodówkę wraz z krajowymi partiami komunistycznymi, jako jej sekcjami. Partie prowadziły działalność agenturalną: od kształtowania opinii i nastrojów społecznych, przychylnych działaniom Sowietów na arenie międzynarodowej, po destabilizację sytuacji wewnętrznej danego państwa, a jednym z pierwszych obszarów jej działalności były Kresy Wschodnie II Rzeczypospolitej, określane w propagandzie sowieckiej mianem Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainy. Pod koniec 1920 r. sowieckie służby specjalne rozpoczęły działania dywersyjno-sabotażowe na polskich Kresach Wschodnich. Nie była to pierwsza akcja ze strony Rosji – podobne przeprowadzała już ona w stosunku do Polski w czasach caratu, a przykładem była koliwyszczyzna okresu Konfederacji Barskiej w 1768 r. (Baziur 2015a).

Zgodnie z planami Sowietów, Kresy Wschodnie miały zostać w korzystnej dla nich sytuacji międzynarodowej „wyzwolone” przez wojska Armii Czerwonej i włączone w skład ZSRR. Temu celowi była też podporządkowana polityka zagraniczna na odcinku polskim. Działo się tak mimo oficjalnego uznania sytuacji powstałej na tych obszarach przez rząd sowiecki, zaś w kwietniu 1923 r. przez Radę Ambasadorów. Mimo oficjalnego uznania granicy z Polską, na polecenie władz sowieckich, władze utworzonej w 1922 r. Białoruskiej SSR stworzyły po stronie sowieckiej białoruski „Piemont”, przedstawiając BSRR, jako kraj ludzi wolnych i szczęśliwych. BSRR była też oficjalną wizytówką ZSRR wobec „Białorusi Zachodniej”, rzekomo zajętej i okupowanej przez „polskich panów”, jak oficjalnie określano w ZSRR sytuację istniejącą na północno-wschodnich terenach II Rzeczypospolitej; to samo dotyczyło południowej części ziem kresowych (Baziur 1994). Ze względu na wzmożenie sowieckiej dywersji na granicy wschodniej, w 1922 r. lokalni dowódcy garnizonów Wojska Polskiego nakazywali wzmożenie współpracy podległych im oddziałów z Batalionami Celnymi, które do utworzenia Korpusu Ochrony Pogranicza w 1924 r. zajmowały się jej ochroną (Śleszyński 2005, s. 49-52).

Pierwsze sowieckie jednostki dywersyjne powstały w czasie wojny z Polską, w 1920 r., jako Kawaleria Specjalnego Przeznaczenia. Jej grupy działały w polskim umundurowaniu i oprócz rajdów na tyły wojsk polskich zbierały informacje wywiadowcze⁴. Jako pierwszy zorganizowaną działalnością

---

⁴ Zob. *Działalność sabotażowo-dywersyjna inspirowana przez ZSRR w II RP. Struktura i metody działania* [online] -

dywersyjno-sabotażową na terytorium obcych państw zajął się Oddział Zagraniczny, powołany podczas obrad II Kongresu MK w lipcu 1920 r. Jego celem była destabilizacja wewnętrzna Kresów Wschodnich RP, która miała sprzyjać atmosferze wrzenia rewolucyjnego, a w ostateczności miała doprowadzić do wybuchu powstania⁵. Początkowo terenem jego działania miał być Wołyń, jednak w 1922 r. Sowieci rozszerzyli go również na Małopolskę Wschodnią. Oddział posiadał dwie centrale: w Moskwie i Charkowie, te zaś dwa oddziały: pierwszy podległy Moskwie w Smoleńsku, a drugi podporządkowany charkowskiej centrali w Kijowie (Kulińska 2009, s. 304). Inne oddziały znajdowały się w Mińsku, Gdańsku, Berlinie, Wiedniu i Kownie⁶. Każdy oddział składał się z trzech wydziałów: organizacyjnego, którego zadaniem było przygotowywanie akcji zbrojnych, werbunkowo-technicznego, zaopatrującego w dokumenty członków grup oraz zajmującego się ich legalizacją i przetrzaniem przez granicę, gospodarczego, który gromadził broń i pieniądze oraz wywiadowczego, istniejącego jedynie przy Oddziale Kijowskim.

Koordinacją sowieckiej dywersji w Polsce zajmowały się Tajne Działy Operacyjne Wydziału Zagranicznego GPU w Mińsku i Charkowie, a teren ich działalności Sowieci podzielili na cztery obszary: Białoruś Zachodnia, Polesie, Wołyń i Małopolska Wschodnia. W skład mińskiego TDO wchodziły trzy komórki organizacyjne: propagandowa, organizująca agitację na zachód od linii granicznej i utrzymująca łączność z Komunistyczną Partią Polski w kraju, operacyjna, której funkcjonariusze (tzw. „funkci”) przygotowywali i zatwierdzali plany ataków na polskie pogranicze oraz informacyjna, zbierająca dane wywiadu i kontrwywiadu (Skubisz 2010, s. 59). W skład TDO wchodziły wydziały: Propagandy, Operacyjny, który dzielił się jeszcze na podwydziały: Wojskowy, Rejestracyjny i Informacji, a ten ostatni składał się z dwóch podwydziałów: Wywiadowczego i Kontrwywiadowczego.

Granica zachodnia ZSRR była podzielona na trzy odcinki: północny, zachodni i południowy z granicą polsko-rumuńską, a na czele każdego z odcinków stał dowódca, który podlegał szefowi terenowego oddziału GPU. Przy dowódcy działał główny pełnomocnik, od którego byli zależni pełnomocnicy przy poszczególnych oddziałach. Na każdym odcinku działały dwie grupy kierowane przez ich dowódców, których dowództwa mieściły się przy najbliższych im terytorialnie siedzibach GPU. W Okręgu Północnym były to Borysów i Słuck, a w Zachodnim Nowogród Wołyński i Sławuta. Były to przeważnie większe oddziały, które miały imitować ruch powstańczy, działając

---

http://przezhistorie.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=61:dziaalno-sabotaowodywersyjna-inspirowana-przez-zsrr-w-ii-rp-struktura-i-metody-dziaania&catid=14:xx-w-artykuy&Itemid=44 [13.09.2015]; por. też Suworow (1999, s. 28).

⁵ Henryk Dominiczak uważa, że grupy dywersyjne w początkowym okresie organizowali białogwardziści mieszkający w Polsce, liczyli oni że destabilizacja granicy pomiędzy RP a Rosją Sowiecką doprowadzi do nowej wojny (Dominiczak, 1992, s. 106).

⁶ Karol Grünberg używa nazwy ekspozytury (Grünberg 1998, s.25).

bezpośrednio w pasie nadgranicznym, aby w wypadku wybuchu powstania stać się załącznikiem większych oddziałów bojowych, których członkami w większości byli więźniowie kryminalni, dezercerzy i uciekinierzy z Polski. Konspiracyjne grupy opierały się na systemie piątkowym, a ich członkowie prowadzili np. młyny czy folwarki kupione za pieniądze wywiadu ZSRR. Przed napadem ogłaszana była koncentracja w danym rejonie, plan akcji znał tylko dowódca, a bezpośrednio po zakończeniu ataku cała grupa starała się rozproszyć (Kulińska, op.cit., s. 311-312).

Jedna z takich grup istniała w 1923 r. na terenie powiatu dzisieńskiego, jako jednostka o kryptonimie U5, podlegająca sztabowi Okręgu Zachodniego w Smoleńsku. Jej celem była destabilizacja terenu powiatu, podzielonego operacyjnie na trzy obwody. Dysponowała ona dwoma szwadronami kawalerii i dwoma pododdziałami piechoty po 400 osób każdy (Peplowski 2002, s. 152-153).

Swoje oddziały dywersyjne, grupy zwane „triadami”, posiadały także Oddziały Wojsk Pogranicznych, podległe GPU/OGPU/NKWD, które działały pod kierownictwem dowódcy i pełnomocnika GPU. Nie organizowały one napadów na tereny bezpośrednio leżące za polską granicą w linii prostej, lecz sąsiednie, co miało utrudnić ich rozpoznanie i były to głównie niewielkie oddziały złożone w dużej części z sowieckich pograniczników. Po przejściu granicy do „triady” dołączali miejscowi członkowie KPZB lub KPZU z terenowych grup działania, zwanych „jaczejkami” (Kulińska, op.cit., s.312). Oddział napadał na obiekty w najbliższym otoczeniu granicy, po czym wycofywał się na terytorium ZSRR. Żołnierze Wojsk Pogranicznych wspierali też działania innych grup na terytorium Polski, np. podczas rozpoznania terenu nadgranicznego lub zapewnieniu osłony wycofującemu się oddziałowi (Skubisz, op.cit. s. 59).

Nadzór polityczny nad działalnością dywersyjno-sabotażową w Polsce sprawowały Komitety Obwodowe (KO), z którymi po sowieckiej stronie granicy współpracowały trójki gubernialne, powiatowe i wiejskie, których zadaniem była organizacja oddziału zagranicznego, tzw. Zakordonu. Po sformowaniu i przeszkoleniu oddział przechodził na terytorium Polski. Każda trójka składała się z prezesa, czyli formalnego organizatora grupy bojowej, który zajmował się także prowadzeniem agitacji komunistycznej, i osoby odpowiedzialnej za zabezpieczenie kontrwywiadowcze grupy. Na terytorium RP były trzy Obwody: Polska centralna, Galicja Wschodnia-Wołyń oraz Podole i Białoruś. W Polsce prezesi musieli także zorganizować sieć mieszkań kontaktowych oraz przepraw granicznych dla ludzi i sprzętu⁷. Dowódca grupy dysponował miesięcznym budżetem wysokości 175 tys. rubli i 20 karatów brylantów, a pieniądze pochodziły z Banku Państwowego ZSRR. Zakordon miał też swoją sieć wywiadowczą, której celem było zbieranie wiadomości o

---

⁷ Lokale takie istniały w Sławucie, Zwiahlu, Wlewsku.

dyslokacji oddziałów Wojska Polskiego i Policji Państwowej w terenie, a także nastrojach miejscowej ludności. Sowieci liczyli na Ukraińców, którzy mieli po wybuchu powstania przystąpić do tworzenia Galicyjskiej Armii Czerwonej w celu podjęcia walki z oddziałami WP⁸.

Komunistyczna działalność dywersyjna

Działania dywersyjne nasiliły się tuż przed wyborami do Sejmu w 1922 r., gdy w Małopolsce Wschodniej pojawiły się dwa duże oddziały. Pierwszym była konna grupa pod dowództwem Seniowa, licząca około 45 osób, która dzięki dużej mobilności unikała obław policyjnych. Dwie inne grupy były słabsze liczebnie, jednak podjęły one działania na początku października 1922 r. Powstał również oddział złożony z miejscowych chłopów. Jednak powstanie, na którego wybuch liczyli komuniści nie wybuchło, jednak po zastraszaniu miejscowych chłopów przez dywersantów frekwencja w wyborach była niska. Sowieci umieszczali też sabotażystów w policji, wojsku lub żandarmerii, aby w chwili wybuchu powstania mogli zwalczać działania antydywersyjne. Przechodzili oni przez granicę bez broni, mieli się w nią zaopatrzyć już podczas pobytu w Polsce we własnym zakresie, lub też dostarczali im ją agenci Zakordonu (Peplowski, op.cit. s. 258).

Działania dywersyjne były prowadzone nie tylko na wschodnich rubieżach Polski. Jak informował wywiad w sierpniu 1923 r. granicę przekroczyła 30-osobowa grupa członków Zakordonu, którzy mieli udać się do Gdańska lub portów w Tczewie, Pucku bądź Gdyni i tam podjąć obserwację wszelkich ładunków wybuchowych kierowanych do Polski. Część z nich posługiwała się dokumentami ukraińskich repatriantów z b. armii atamana Semena Petlury. Po powrocie do kraju mieli zatrudnić się w zakładach zbrojeniowych, gdzie w razie wojny mogliby dokonywać aktów sabotażu⁹. Mimo dużych nakładów, jakie włożono w organizację działalności Zakordonu, władze sowieckie nie były zadowolone z jego pracy, ponieważ efekty nie spełniały oczekiwań Kominternu i GPU (Kulińska, op.cit. s. 305-311).

Inną strukturą dywersyjną zorganizowaną przez Komintern była Ukraińska Czerwona Powstańcza Armia, której akcje nadzorował sowiecki wywiad wojskowy – GRU. Działała ona na Wołyniu, Polesiu i w Małopolsce

---

⁸ *Działalność sabotażowo-dywersyjna inspirowana przez ZSRR w II RP. Struktura i metody działania* [online] - http://przechistorie.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=61:dziaalno-sabotaowodywersyjna-inspirowana-przez-zsrr-w-ii-rp-struktura-i-metody-dziaania&catid=14:xx-w-artykuy&Itemid=44 [13.09.2015].

⁹ *Działalność sabotażowo-dywersyjna inspirowana przez ZSRR w II RP. Struktura i metody działania* [online] - http://przechistorie.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=61:dziaalno-sabotaowodywersyjna-inspirowana-przez-zsrr-w-ii-rp-struktura-i-metody-dziaania&catid=14:xx-w-artykuy&Itemid=44 [13.09.2015].

Wschodniej. Sowietci planowali nawet, aby na terenie jednego powiatu utworzyć brygadę, która w razie wybuchu rewolucji miała połączyć się z sąsiednimi brygadami, tworząc całe dywizje, jednak jej stadium rozwoju nie wyszło poza organizację dzięki sprawnej akcji prewencyjnej Policji Państwowej (Krzak 2007, s. 179-180).

Na początku lat dwudziestych, na polecenie władz III Międzynarodówki (Kominternu) wokół KPRP zaczęły też konsolidować się grupy komunistyczne, działające na wschodnich ziemiach Polski: KP Galicji Wschodniej i utworzona w 1921 r. Białoruska Organizacja Rewolucyjna. Podczas II Zjazdu KPRP w 1923 r. delegaci przyjęli uchwałę, że partia będzie działać na terytorium całej Polski, zaś KP Galicji Wschodniej zostanie przemianowana na Komunistyczną Partię Zachodniej Ukrainy (KPZU), stanowiąc organizację obwodową KPRP, działającą na terenach zamieszkałych głównie przez ludność ukraińską (Cimek 1989, s. 99). Podobnie było w województwach północno-wschodnich, gdzie w październiku 1923 r. na konferencji czterech organizacji komunistycznych w Wilnie powstała Komunistyczna Partia Zachodniej Białorusi (KPZB), do której 30 grudnia 1923 r. przystąpiła Białoruska Organizacja Rewolucyjna; na tej konferencji został też powołany Komunistyczny Związek Młodzieży Zachodniej Białorusi (ibid. s. 101).

KPZB realizowała politykę sowiecką na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej, widoczną zwłaszcza w latach kryzysów ekonomicznych (1921-1924, 1929-1935). W ulotkach i pismach komuniści nawoływali do obalenia drogą rewolucji „pańsko-faszystowskiej dyktatury” i ogłoszenia „dyktatury proletariatu”. Ziemie byłego zaboru pruskiego: Pomorze, Wielkopolskę i Śląsk oraz Kresy Wschodnie były ziemiemi „okupowanymi” przez Polskę. Ukraińców i Białorusinów komuniści nawoływali w swoich ulotkach i broszurach do nieplacenia podatków, napadów na urzędy, poczty i funkcjonariuszy Policji Państwowej¹⁰.

Wiele akcji dywersyjnych wspierali też pracownicy misji sowieckiej w Warszawie, na czele której stał Mieczysław Łoganowski, który w 1923 r. zorganizował siatkę dywersyjną, złożoną z polskich komunistów (Gontarczyk 2006, s. 34-35). Grupa dokonała zamachów na redakcję gazet pravicowych i siedzibę Bratniej Pomocy na Uniwersytecie Warszawskim. Jej członkowie wysadzili też prochownię w Cytadeli Warszawskiej 13 października 1923 r., w którym to zamachu zginęło 28 osób. Dochodzenie ujawniło, że dokonali tego b. oficerowie Wojska Polskiego – Walery Bagiński i Antoni Wiczorkiewicz, zwerbowani przez wywiad sowiecki i pracujący w tzw. „wojskowiec” KPP, a materiały wybuchowe dostarczyli agencji z misji ZSRR w Warszawie (Szeremietiew 1990, s. 30).

Mniej znanym epizodem jest działalność siatki dywersyjno-wywiadowczej działającej na terenie Przemyśla, Lwowa i Tarnopola pod

---

¹⁰ KPP. Uchwały i rezolucje, T. 2..., s. 197.

dowództwem attache Poselstwa Rosji Sowieckiej w Warszawie, Stefana Uzdańskiego, ps. „Jeleński”. Jej członkowie planowali dokonanie zamachu na prochownię we Lwowie, gromadząc w tym celu broń i werbując pracowników. Przygotowano już nawet materiał wybuchowy ukryty w bryle węgla, ale całą akcję udaremnił polski kontrwywiad wojskowy (Krzak, op.cit. s. 179-180). Sowieci zamierzali dokonywać zamachów na polityków polskich, np. marszałka Józefa Piłsudskiego z inspiracji Łoganowskiego, ale szef Czeki, Feliks Dzierżyński nie wyraził na to zgody¹¹. W późniejszym czasie Ambasada ZSRR intensywnie zbierała informacje o planach Marszałka od swoich agentów¹². Kontrwywiad WP podejrzewał, że za zabójstwem Tadeusza Hołówki stać mieli Sowieci, którzy mieli inspirować członków OUN do mordu (Snyder 2008, s. 170). W 1932 r. działacze KPZU przeprowadzili też nieudany zamach na wojewodę wołyńskiego, zwolennika ugody polsko-ukraińskiej, Henryka Józewskiego (Żongłowicz 2004, s. 381).

W latach 1923-1925 wzrosła też liczba akcji dywersyjnych na Kresach Wschodnich ze strony organizacji białoruskich, wielokrotnie kierowanych przez instruktorów sowieckich wojsk pogranicznych. Do najbardziej znanych spośród nich należał z pewnością zbrojny atak na przygraniczne miasteczko Stołpce w nocy 3-4 sierpnia 1924 r., dokonany przez oddział sowieckich dywersantów, uzbrojonych w broń maszynową pod dowództwem funkcjonariusza GPU, Stanisława Waupszasowa¹³. Na przygranicznej stacji w Stołpcach byli przyjmowani repatrianci polscy z ZSRR, dochodziło tam również do polsko-sowieckiej wymiany agentów i więźniów politycznych. Podczas walk zginęło siedmiu policjantów i urzędnik Starostwa Powiatowego, a kilkanaście osób zostało rannych. Sytuację opanowały oddziały wojskowe, które rozproszyły dywersantów, zatrzymując członków grup KPZB (Śleszyński 2005, s. 86-89). Wielu aresztowano, a niektórzy w procesie sądowym zostali skazani na karę śmierci i wyroki wykonano¹⁴.

Po napadzie na Stołpce władze polskie wzmożyły wysiłki na rzecz zaprowadzenia porządku na Kresach Wschodnich, o czym była mowa na posiedzeniu Komitetu Politycznego Rady Ministrów. W efekcie wielu dyskusji rząd gen. Władysława Sikorskiego wyasygnował fundusze na utworzenie Korpusu Ochrony Pogranicza, którego jednostki w 1925 r. przejęły ochronę granic z ZSRR i Litwą oraz rozpoczęły zwalczanie komunistycznej dywersji

---

¹¹ Według informacji placówki polskiego wywiadu w Wiedniu, zamachu bezpośrednim wykonawcą miał być Włodimir Oskiłko (Paduszek 2003, s. 120).

¹² Między innymi na temat szczegółów podróży J. Piłsudskiego do Egiptu (Pepłoński, op.cit., s. 214).

¹³ Zob. *Советские спецслужбы и КПЗБ против Польского государства (1921-1939)* [online] - <http://westki.info/blogs/13131/sovietskiie-spiecsluzby-i-kpzb-protiv-polskohohosudarstva-1921-1939> [12.09.2015].

¹⁴ P. Cichoracki, *Stołpce-Leśna-Lowcza 1924* [online] - <http://dzieje.pl/ksiazka/stolpce-lowcza-lesna-1924> [13.09.2015].

(Śleszyński, op.cit., s. 79-85). Mimo tych działań napady dywersantów trwały – 30 września zaatakowali oni pociąg pasażerski pod Łowczą, a w listopadzie pod Leśną¹⁵.

Na uwagę zasługuje też napad dokonany 24 września 1924 r. pod Łunińcem na pociąg, którym podróżował wojewoda poleski, Stanisław Downarowicz i wymierzenie mu chłosty, komendanta okręgowego Policji Państwowej w Brześciu i biskupa Łozińskiego, którym dywersanci zabrali ubrania, a biskupowi zrabowali też jego krzyż (Śleszyński, op.cit. s. 39). Z kolei 14 kwietnia 1925 r. dywersanci „Zakordonu” zaatakowali strażnicę KOP nr 127 w woj. poleskim, a 24 września 1925 r. na wieś Michalin w pow. Kossowskim (Dominiczak, op.cit. s. 110). Wobec dalszych akcji antypaństwowych posterunki Policji Państwowej na Kresach Wschodnich zostały postawione w stan pogotowia i czujności wobec sowieckiej dywersji, a policjanci wspierani byli w walce przez oddziały wojskowe (Śleszyński, op.cit., s. 179).

Formą komunistycznej dywersji był też pożary. W 1925 r. na ziemiach zamieszkałych przez Białorusinów spaliło się ponad 526 domów, 550 zabudowań gospodarczych, 125 stodoł ze zbiorami, 350 stogów siana i zboża, wiele stajni z żywym inwentarzem oraz ponad 2500 ha lasów (Gomółka, op.cit., s. 70-71). Poza tym na Kresach Wschodnich trwała walka partyzancka, a tylko w 1924 r. w północnej ich części było 388 strajków, w których uczestniczyło 79 tys. robotników (Ignatienko, Micko 1979, s. 28)¹⁶.

Jednocześnie z drugiej strony granicy, w Białoruskiej SRR propaganda zagrzewała do walki o „zjednoczenie ziem białoruskich” w ramach BSRR. 18 marca 1928 r. komisarz oświaty BSRR, Balicki w odczycie pt. „*Dwie Białe Rusie*”, rozwinął obraz „rozkwitającej pod względem gospodarczym i oświatowym BSSR”, a polską stronę przedstawił, jako przymierającą głodem, dlatego – jak stwierdził „... ludność sowieckiej Białej Rusi musi reagować zbierając składki na głodnych braci” (Baziur 1994, s. 14). W numerze 158 dziennika „Zwieszda” z 11 lipca 1928 r. czytamy: „... być może w niedługim czasie nastąpi przegląd „ogniem i mieczem”. Przegląd tego rodzaju jest nieunikniony”¹⁷.

W czerwcu 1925 r. na Kresach Wschodnich powstała Białoruska Włościańsko-Robotnicza „Hromada”. Bezpośrednią przyczyną jej powstania była chęć zerwania ugodowej polityki Białoruskiego Klubu Poselskiego w

---

¹⁵ Советские спецслужбы и КПЗБ против Польского государства (1921-1939) [online] - <http://westki.info/blogs/13131/sovietskiye-spiecsluzby-i-kpzb-protiv-polskoho-hosudarstva-1921-1939> [12.09.2015].; por. 3 sierpnia 1924 r. napad sowieckich dywersantów na miasto Stolpce [online] - <http://nowahistoria.interia.pl/kartka-z-kalendarza/news-3-sierpnia-1924-r-napad-sowieckich-dywersantow-na-miasto-w-s.nId,1862285> [12.09.2015]; P. Cichoracki, *Stolpce-Leśna-Łowcza 1924* [online] - <http://dzieje.pl/ksiazka/stolpce-lowcza-lesna-1924> [13.09.2015]; (Śleszyński, op.cit. s. 126-128).

¹⁶ I.M. Ignatienko, A.H. Micko, *Dorogoj borby i samoutworienija*, Mińsk 1979, s. 28.

¹⁷ „Zwieszda” nr 158 z 11 VII 1928 r.

Sejmie. „Hromada” utworzyła klub poselski głosząc idee zjednoczenia i niepodległości Białorusi, reformy rolnej, sprawiedliwości społecznej, minimalnego systemu podatkowego, rozdziału religii i Kościoła od państwa oraz swobód kulturalno-oświatowych Białorusinów w Polsce. Zaczęto organizować tzw. hurtki, czyli koła lokalne – w latach 1926-1927 powstało ok. 2000 hurtków z prawie 100000 członków (Bergman 1984, s. 22).

Rozwój organizacji, od początku penetrowanej przez działaczy KPZB wzbudził uzasadniony niepokój władz polskich. Wiele środowisk politycznych zaczęło domagać się jej delegalizacji, ale najbardziej żądali tego narodowi demokraci i konserwatyści¹⁸. W proteście przeciwko bierności władz wobec groźby komunistycznej rebelii, dokonanej przez KPZB rękami białoruskiej „Hromady” – według zasad „wojny buntowniczej / hybrydowej” – do dymisji podał się minister sprawiedliwości, Antoni Meysztowicz. Prezydent Ignacy Mościcki nie przyjął jej, ale władze zdecydowały się na działania. W nocy 14/15 stycznia 1927 r. policja dokonała aresztowań działaczy „Hromady” w 20 powiatach województw północno-wschodnich, przeprowadzając rewizje w siedzibach organizacji białoruskich. Wśród zatrzymanych ok. 500 osób byli członkowie jej klubu poselskiego. Jej oficjalna delegalizacja nastąpiła 21 marca 1927 r., a proces 56 członków toczył się od 28 lutego 1927 do 22 maja 1928 r. (Gomółka, op.cit. s. 50).

Likwidacja „Hromady” była na tyle silnym wstrząsem dla Białorusinów w Polsce, że w zasadzie po jej rozbitciu zorganizowany ruch białoruski w Polsce zaczął upadać, a życie polityczne Białorusinów w Polsce koncentrowało się wokół Białoruskiej Chrześcijańskiej Demokracji, podziemnej KPZB i Towarzystwa Szkoły Białoruskiej. Po likwidacji przez reżim stalinowski białoruskiego życia narodowego i kultury, Białorusini przestali być wspierani z drugiej strony granicy, co wpłynęło na stabilizację na pograniczu polsko-sowieckim.

Służby sowieckie wspierały też ruchy powstańcze w Polsce, szczególnie lewicowy ruch białoruski, dążący do przyłączenia północnej części Kresów Wschodnich do Białoruskiej SRR. Na przełomie lat 1919-1920 powstały białoruskie komunistyczne oddziały partyzanckie, w oparciu o Białoruską Partię Socjalistów Rewolucjonistów, jak i Rosyjską Komunistyczną Partię (bolszewików). W ramach przygotowań sowieckich do wznowienia wojny z Polską, wiosną 1920 r. został utworzony Białoruski Sztab Powstańczy, który organizował niewielkie grupy złożone z miejscowych chłopów, atakujące posterunki Policji Państwowej i dwory¹⁹. Również Litwini pomagali Białorusinom w organizacji działalności dywersyjnej. Doszło nawet do prób koordynacji działań pomiędzy Kownem a Moskwą, lecz sprawy nie udało się

---

¹⁸ Zob. *Projekt przestępców politycznych*, „Dziennik Wileński” nr 10 z 14 I 1927 r.

¹⁹ Komuniści powołali odrębny sztab, jednak po tym jak został on rozbity przez kontrwywiad przyłączają się do BSP (Mironowicz 1999, s. XXX).

sfinalizować. W 1922 r. powstał też Związek Samoobrony Włościańskiej, wspierany przez władze Białoruskiej SRR, a w latach 1924-1925 w północnej części Kresów istniały i działały zgrupowania „partyzanckie”: Muchy Michalskiego (187 ludzi) i Stolnickiego (150 ludzi) (Krzak, op.cit. s. 187, 196).

Również sowieckie władze wojskowe przygotowywały dywersantów. W 1932 r., w Kijowie odbył się kurs dywersyjno-sabotażowy dla uciekinierów z Polski, trwający 4-6 tygodni. Mogły wziąć w nim udział osoby umiejące pływać, prowadzić samochód, jeździć konno i strzelać, a wykłady dotyczyły historii rewolucji, walki klasowej, organizacji grup zbrojnych w systemie piątkowym bądź trójkowym i zasad dywersji. Po jego ukończeniu kursanci byli przerzucani do Polski, gdzie tworzyli grupy sabotażowe w systemie piątkowym. Kursant miał zwerbować pięć osób do oddziału, a ci kolejnych pięciu ludzi. Zapewniało to dobrą konspirację, gdyż jedna osoba знаła jedynie pięciu współpracowników i werbownika, jednak dywersanci szkoleni w ZSRR w latach 30. nie przechodzili od razu do działań (Kolakowski 2002, s. 44).

Inną organizacją kierującą dywersją na ziemiach wschodnich RP było Biuro Galicyjskie (Galbiuro), które powstało na początku lat 20. w oparciu o żołnierzy armii Petlury i miejscowych komunistów. Dzielilo się ono na oddziały: ogólny, agitacyjny, gospodarczy, prasowy, informacyjny i instruktorsko-rejestracyjny. Do zadań należało szpiegostwo i agitacja komunistyczna. Zostało ono oficjalnie rozwiązane w 1921 r., po interwencji rządu polskiego, ale kadry zostały wykorzystane przez wywiad do dywersji w Polsce południowo-wschodniej. Za ich pomocą powstały trzy grupy, rozbite przez polskie organa bezpieczeństwa w 1922 r.²⁰.

Akcje dywersyjno-sabotażowe na Kresach Wschodnich trwały do 1925 r., Po objęciu władzy w ZSRR przez Józefa Stalina, władze sowieckie zaczęły wycofywać się z realizacji koncepcji permanentnej rewolucji, dlatego też wyhamowały działania, rozwiązując grupy dywersyjne, lub rozbijając te, które nie chciały podporządkować się ich decyzji (Krzak, op.cit. s. 77). Nie oznaczało to całkowitego odrzucenia przez Sowietów organizacji dywersji pozafrontowej, zmieniła się tylko taktyka. Wywiad sowiecki przygotowywał uśpione struktury dywersyjne, mające podjąć działania po wybuchu wojny bądź rewolucji. Ich członkowie gromadzili broń, amunicję i materiały wybuchowe, przygotowując polowe lotniska dla sowieckich samolotów i spadochroniarzy, rozpoznając przyszłe cele ataków. Grupy zostały wyposażane w radiostacje, co miało ułatwić kontakt, a ich organizatorzy byli przerzucani do Polski, gdzie werbowali kolejnych członków oddziałów, którzy musieli przedostać się do ZSRR w celu odbycia tam szkolenia (Krzak, op.cit. s. 188). Po 1926 r. sytuacja uspokoiła się, a Sowietci zaczęli przygotowywać struktury dywersyjne na czas konfliktu z Polską, uaktywniając je jednak dopiero w 1939 r.

---

²⁰ A. Krzak, op. cit., s. 177.

Podsumowanie

Odzyskanie w 1918 r. przez Polskę niepodległości oznaczało dla elit rosyjskich problem, zarówno po stronie białej jak i czerwonej stronie. Dlatego w latach 1920-1925 Sowieci permanentnie podejmowali próby destabilizacji sytuacji w Polsce przy pomocy działań agenturalno-dywersyjnych, dokonywanych przez członków Komunistycznej Partii Robotniczej Polski (KPRP), KP Zachodniej Ukrainy i KP Zachodniej Białorusi oraz grup dywersyjnych, formowanych w ZSRR i wysyłanych następnie do Polski. Ich celem była destabilizacja sytuacji społeczno-politycznej na Kresach Wschodnich, jednakże działalność komunistycznych rebeliantów władze polskie powstrzymały stopniowo po 1924 r., czyli po utworzeniu Korpusu Ochrony Pogranicza. Władze sowieckie oczekiwały bowiem, że dywersja, sabotaż i terroryzm w połączeniu z odpowiednią propagandą doprowadza do wybuchu antypolskiej rebelii zbrojnej, która zostanie wsparta przez „internacjonalistyczną” pomoc ze strony Armii Czerwonej, co doprowadzi do „wyzwolenia okupowanych przez pańską Polskę ziem Zachodniej Białorusi i Zachodniej Ukrainy – jak w Sowietach określano polskie Kresy Wschodnie. Celem geopolitycznym Moskwy było odzyskanie przez Rosję Sowiecką panowania nad Europą Wschodnią i powrót Rosji do granicy z Niemcami. Ostatecznie Sowieci uzyskali granicę z Niemcami we wrześniu 1939 r. – po zwycięskiej dla nich krótkiej wojnie z Polską i dokonaniu IV rozbioru, choć tym razem, w przeciwieństwie do okresu zaborów z lat 1795-1914 sojusz swastyki z czerwoną gwiazdą przetrwał zaledwie 22 miesiące.

Literatura

1. Baziur G., 1994, *Obrona Grodna przed Armią Czerwoną we wrześniu 1939 r. – geneza, przebieg i skutki wydarzeń*, praca napisana pod kierunkiem prof. dr hab. B. Okoniewskiej, Gdańsk, [zbiory własne autora].
2. Baziur G., 2015, *Rosyjskie teorie „wojen informacyjnych” a kwestia niepodległości Ukrainy w świetle infoagresji rosyjskiej w 2014 r. – wybrane problemy*, [w:] Сучасні тенденції міжнародних відносин: політика, економіка, право, ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ за матеріалами IV щорічної міжнародної науково-практичної конференції: Трансформаційні процеси в сучасній системі міжнародних відносин 15 лютого 2015 року, Львів.
3. Baziur G., 2015a, *„Wojna buntownicza” jako „wojna specjalnego znaczenia” – czy jest to novum na polu walki? Próba porównania historycznego na przykładzie kolimszczyzny*, [w:] M. Korpaczewski, A. Kurkiewicz, S. Mikołajczak (red.), *Paradygmaty badań nad bezpieczeństwem. Jednostki, grupy, społeczeństwa*, T. 2, Poznań 2015, s. 703-713.

4. Bazyłow L., Wiczorkiewicz P.P., 2005, *Historia Rosji*, Warszawa-Wrocław.
5. Bergman A., 1984, *Sprawy białoruskie w II Rzeczypospolitej*, Warszawa.
6. Cimek H., 1989, *Komunistyczna Partia Polski 1918-1938*, Warszawa.
7. Dominiczak H., 1992, *Granica wschodnia Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919-1939*, Warszawa.
8. Dowbor-Muśnicki J., 1935, *Moje wspomnienia*, Warszawa.
9. Galuba R., 2004, „Niech nas rozsądzi miecz i krew ...”. *Konflikt polsko-ukraiński o Galicję Wschodnią w latach 1918-1919*, Poznań.
10. Gomółka K., 1992, *Białorusini w II Rzeczypospolitej*, Gdańsk.
11. Gontarczyk P., 2006, *Polska Partia Robotnicza. Droga do władzy (1941-1944)*, Warszawa.
12. Gronberg K., 1998, *Szpiegwy Stalina: dziejów wywiadu radzieckiego*, Warszawa.
13. Ignatienko I.M., Micko A.H., 1979, *Dorogoj borby i samoutworienija*, Mińsk.
14. Kaczmarek B., 1988, *Spór o możliwości zbudowania socjalizmu w jednym kraju (argumenty Trockiego, Stalina i ujęcie leninowskie)*, Warszawa.
15. Karpus Z., 1999, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918-1924*, Toruń.
16. Karpus Z., 1999a, *Wschodni Sojusznicy Polski w wojnie 1920 roku. Oddziały wojskowe ukraińskie, rosyjskie, kozackie i białoruskie w Polsce w latach 1919-1920*, Toruń.
17. Kilcullen D., 2009, *The Accidental Guerrilla. Fighting Small Wars in the Midst of a Big One*, Oxford University Press, New York.
18. Koskowski A., 1977, *Czerwony Pułk Warszawy*, Warszawa.
19. KPP. *Uchwały i rezolucje*, T. 1: I i II zjazd (1918-1923), 1954, red. T. Daniszewski, Warszawa.
20. KPP. *Uchwały i rezolucje*, T. 2: III-IV zjazd (1924-1929), 1955, red. J. Kowalski. F. Kalicka, S. Zachariasz, Warszawa.
21. Kraj K., 2012, *Wojny asymetryczne czy miatażewojna Jengienija Messnera zagrożeniem dla bezpieczeństwa w XXI wieku*, [w:] *Bezpieczeństwo. Teoria i praktyka*, T. 3, s. 33-39.
22. Krotofil M., 2002, *Ukraińska Armia Halicka 1918-1920: organizacja, uzbrojenie, wyposażenie i wartość bojowa sił zbrojnych Zachodnio-Ukraińskiej Republiki Ludowej*, Toruń.
23. Krzak A., 2007, *Kontrwywiad Wojskowy II Rzeczypospolitej przeciwko radzieckim służbom specjalnym 1921-1939*, Toruń.
24. Kulińska L., 2009, *Działalność terrorystyczna i sabotażowa nacjonalistycznych organizacji ukraińskich w Polsce w latach 1922-1939*, Kraków.
25. Major C., Mölling Ch., 2015, *Eine hybride Sicherheitspolitik für Europa. Resilienz, Abschreckung und Verteidigung als Leitmotive*, Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell, nr 31, s. 1-4;

26. Mastriano D., O'Malley D., 2015, *U.S. Army War College Analysis of Russian Strategy in Eastern Europe, an Appropriate U.S. Response, and the Implications for U.S. Landpower*, Carlisle 2015.
27. Materski W., 2005, *Na widcie. II Rzeczpospolita wobec Sowietów 1918-1943*, Warszawa.
28. Месснер Е., 2005, *Хочешь мира, победи мятежвойну! Творческое наследие Е.Э. Месснера*, Москва.
29. Mironowicz E., 1999, *Antypolska konspiracja białoruska w latach 1919-1925*, [w:] *Europa nie prowincjonalna. Przemiany na ziemiach wschodnich dawnej Rzeczypospolitej (Białoruś, Litwa, Łotwa, Ukraina, wschodnie pogranicze III Rzeczypospolitej) w latach 1772-1999*, pod red. K. Jasiewicz, Warszawa.
30. Mirowski M., 2013, *Rewolucja permanentna Lwa Trockiego: między teorią a praktyką*, Warszawa.
31. Nazarewicz R., 2008, *Komintern a lewica polska. Wybrane problemy*, Warszawa.
32. Paduszek K., 2003, *Plan zamachu na marszałka Józefa Piłsudskiego*, Przegląd Historyczno – Wojskowy.
33. Paluszyński T., 2006, *Stanisław Bułak-Bałachowicz w estońskiej wojnie narodowo-wyzwoleńczej w latach 1918-1919*, *Poznańskie Zeszyty Humanistyczne*, t. VI, Poznań, s. 81-99.
34. Peplowski A., 2010, *Wywiad Polski na ZSRR 1921-1939*, Warszawa.
35. Pipes R., 2005, *Rosja bolszewików*, Warszawa.
36. Póbob-Malinowski W., 1983, *Historia polityczna Polski*, T. II, Londyn.
37. Reisinger H., Golz A., 2014, *Hybrider Krieg in der Ukraine. Russlands Intervention und die Lehren für die NATO*, *Osteuropa*, nr 9-10, s. 119-134.
38. Rotfeld A.D., Torkunow A.W. (red.), 2010, *Białe plamy – czarne plamy. Sprawy trudne w relacjach polsko-rosyjskich 1918-2008*, Polsko-Rosyjska Grupa do Spraw Trudnych, Warszawa.
39. Skubisz P., 2010, *Wojska Pograniczne ZSRS na odcinku z Polską w świetle materiałów wywiadu II Rzeczypospolitej (1921-1939): struktura i dyslokacja, regulamin służby*, Szczecin.
40. Snyder T., 2008, *Henryk Józefski i polsko – sowiecka rozgrywka o Ukrainę*, Warszawa.
41. Suworow W., 1999, *GRU. Radziecki wywiad wojskowy*, Warszawa.
42. Szymietiew R., 1990, *W obcym interesie. Zarys historii KPP*, Warszawa.
43. Śleszyński W. (red.), 2005, *Walka instytucji państwowych z białoruską działalnością dywersyjną na ziemiach północno – wschodnich II Rzeczypospolitej (1920 – 1925)*, *Zeszyty Historyczne*, z. 154.
44. Tamminga O., 2015, *Hybride Kriegsführung. Zur Einordnung einer aktuellen Erscheinungsform des Krieges*, *Stiftung Wissenschaft und Politik Aktuell*, nr 27, s. 1-4.
45. Żongłowicz B., 2004, *Dziennik 1930-1936*, Warszawa.

Summary

Communist anti-national activities in the Second Commonwealth Eastern Borderlands as a factor of geopolitical destabilization

Regaining independence by Poland in 1918 from the point of view of the Soviet Union meant a significant impediment to the implementation of plans to support revolutionary movements in Germany and other European countries. After the defeat in the war with Poland, Soviet government organized a very complex system, whose task was to carry out sabotage and terrorist activities in the Polish Eastern Borderlands. In these activities there were to be engaged the Belarussians, Lithuanians and Ukrainians, as well as Polish members of the communist party. The planned result of these activities were calling the revolution, which, of course, have obtained support from the Soviets. As a result, the eastern Polish regions would be connected to the Soviet Union. Thanks to effective action by the Polish military counterintelligence and the attitude of society, Polish eastern border lasted until the fourth partition of Poland in 1939.

Key words: Polish Eastern Borderlands, Soviet Union, diversion, asymmetric warfare, independence, Poland, anticommunism